

játszódik. A RÓZSASZÍN KÖTÖTT RUHA című versbe azonban úgy illeszkedik a szó, hogy a *bloom* eredeti jelentését is fölidézi, ezért döntött helyesen Géher István, amikor így fordította: „*Joyce-nap. Virágnap*”. Ez már csak azért is indokolt, mert ezzel a nevet eredeti magyar megfelelőjéhez vezette vissza. Ugyancsak nála találhatunk szép példát a XIV. századi nyelv fiktív újratemtésére: „*Midewm Aprilis ezesen esewz le / Az Martiusnak zaraz giewkerere...*” (CHAUCER).

Az összkép azonban néhány kedvezőtlen vonást is mutat. Tandori Dezső szövegeiben több helyen is maradtak csiszolatlan, nehezen érthető részek, sőt félrefordítás is. Az IRODALMI ÉLET végén például érthetetlen, hogy a „*heavy as a graveyard*” kifejezésből hogyan lett a szemantikailag és szintaktikailag egyaránt suta „*temetőben / Így*”, holott a hasonlat jelentése: „*súlyosan, mint egy temető*”. Ugyanilyen mesterkélt hangzik a „*Tears were no good*” megfelelőjeként a „*Könnyek / Hiába*” („*a könnyek nem segítettek*” helyett), és az eredeti sorszerkezet megváltoztatását sem indokolja semmi (mint az előző példában sem). Hasonlóan különös a „*not for any future*” fordítása is: „*semmi jövőért*” (HORGASZTÉG). Ezek a pontokon megtörik a kötet főntebb méltatott egységessége.

Mások fordításában következetesen visszatérő hiba, hogy az eredeti szöveg provokatív „*your children*”-féle szerkezetéből egyszerűen „*gyerekek*” lett. Ezzel tompult az a dühösen vádaskodó hang, amely a fikcióként újratemtett önéletrajtot nagymértékben meghatározza.

A szerkesztői és fordítói jegyzetek jók és fontosak, de esetlegesek. Sokkal több elkel volna belőlük, hiszen a kötet föltehetőleg olyan olvasóknak szól, akik nem tudnak (vagy csak keveset tudnak) angolul, következésképpen nem ismerhetik azt az alaptörténetet, amely nélkül nehéz közel férkőzni ehhez a szöveghez. Ha lesznek későbbi kiadások (remélem, lesznek), azokat érdemes lenne bővebb jegyzetanyaggal, elő- vagy utószóval, valamint bibliográfiával kiegészíteni.

A SZÜLETÉSNAPI LEVELEK kultuszkönyv, levéregény, önvallomás egyszerre. Bárhogyan olvassuk is, töméntelen ellentmondásba botlunk. Valószínűleg nem ez bizonyul majd az életmű csúcának, de éppen nyugtalanító jellege miatt még sokáig újraolvasásra fog ösztönözni.

D. Rácz István

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Michael Oakeshott: Politikai racionalizmus
Fordította Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás, szerkesztette és a bevezetőt írta Molnár Attila Károly
Új Mandátum, 2001. 532 oldal, 3000 Ft

I

TÖPRENGÉSEK A POLITIKAI RACIONALIZMUSRÓL

Az 1990-ben elhunyt Michael Oakeshottot lehet nagyon szeretni vagy nagyon utálni, de szinte képtelenség a hívős tárgyilagosság szenttelenségével tanulmányozni. Minden bizonnyal ez magyarázza Oakeshott megítélésének szenvedélyes szélsőségességét is. Oakeshottot értelmezték már neoburkeánusként és neohegeliánusként; van, aki Burke óta a legnagyobb angolszász politikai gondolkodónak tekinti, és van, aki szerint a London School of Economics professzori címét legfeljebb a lóversenyről írott könyvével érdemelhette ki. Egyesek Friedrich Hayekkel, mások Karl Popperrel sorolják egy táborba. Van, aki a Margaret Thatcher nevével fémjelzett konzervativizmus értelmi szerzőjének tartja, sőt újabban akadnak olyanok is, akik az ifjabb, W. Bush politikában megnyilvánuló „öszönös konzervativizmusát” gyakorlatban alkalmazott oakeshotti filozófiának tekintik. Néha már azt is nehéz eldönteni, hogy mi számít méltatásnak és mi becsmérésnek.

Oakeshott annak ellenére a huszadik század egyik legvitatottabb politikai filozófusa, hogy írásainak zömében szinte mindig a racionalizmussal – a racionalizmus ismeretelméletével, a racionalizmus politikai filozófiájával és a racionális államelmélettel foglalkozik. Az 1962-ben megjelent POLITIKAI RACIONALIZMUS meglehetősen színes esszégyűjtemény. A kötetben egybegyűjtött tizenhat írás között található tanulmányokat, kritikát, kultúrtörténeti esszét, vallomásszerű esszét, sőt egyetemi székfoglaló beszédet is. A könyv jelentősége éppen abban áll, hogy egyrészt bemutatja az 1933-ban megjelent EXPERIENCE AND ITS MODES című első nagy mű ismeretelméleti vizsgálódásait, másrészt megalapozza az 1975-ben napvilá-

got látott ON HUMAN CONDUCT politikafilozófiai gondolatait. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a POLITIKAI RACIONALIZMUS a szerző gondolatvilágának egészét tekintti át, hiszen az oakeshotti ismeretelmélet, racionalizmuskritika, ideológiakritika, konzervativizmus és államelmélet egyaránt bemutatásra kerül.

Oakeshott fő célja a racionalizmus, „Európa legfigyelemreméltóbb intellektuális divatja”-nak alapos elemzése és kritikája. A racionalizmus alapvetése szerint az értelem az ember veleszületett képessége, mellyel már az ismeretszerzés, tapasztalás előtt rendelkezünk. Vagyis értelmünk elsődleges és állandó; létezhet a tapasztalástól és gondolkodástól függetlenül, utal Oakeshott a modernitás ismeretelméletének descartes-i és locke-i alapjaira. A modernításban a racionalitás a célszerűség fogalmával kapcsolódott össze. A racionalizmus követője azt a cselekedetet tekinti ésszerűnek, ami egy meghatározott cél elérésének legalkalmasabb eszköze, függetlenül a hagyományoktól, előítéletektől és szokásoktól. Az univerzális értelem racionalitása „kiszabadít a pusztá vélemények világából” (A RACIONÁLIS CSELEKVÉS), és lehetővé teszi a feltétlen bizonyosságot. Oakeshott szerint például azért tartották ésszerűnek a XIX. században, hogy a nők kerékpározáshoz ne szoknyát, hanem melegítőnadrágot viseljenek, mert a melegítőnadrág a szoknyánál alkalmasabb a kerékpár hajtására. De vajon pusztán a célszerűség határozza-e meg egy cselekedet ésszerűségét? Oakeshott rámutat, hogy ha így lenne, akkor a kerékpár hajtásához a melegítőnadrágnál még inkább alkalmas rövidnadrág viselését kellene ésszerűnek tartanunk. A melegítőnadrág megtervezésében azonban a viktoriánus Anglia szokás- és normarendszerét is tekintetbe vették, nemcsak a célszerűség elvét. Oakeshott arra a következtetésre jut, hogy cselekedeteink sohasem egyetlen célra irányulnak. A cselekvések hátterében mindig meghúzódik implicit célok. Az előbbi példában, a kerékpározáshoz a szoknyánál alkalmasabb ruhadarab megtervezése esetében a viktoriánus öltözködési normák és a korabeli szokások alapelveinek való megfelelés vágya. Így azonban tarthatatlanná válik a racionalitás fenti definíciója. Ha nem lehetséges olyan tevékenység, amely kizárólag egy tőle független célra irányul, akkor nem lehet a tevékenység körülményeitől függetlenül

meghatározni, hogy melyik cselekedet racionális, summázza Oakeshott. A racionális cselekedetnek nemcsak egy előre meghatározott célt kell megvalósítania, hanem összhangban kell lennie az adott cselekvés hagyományaival is. A racionalitás oakeshotti értelemben nem a célszerűséggel, hanem a koherenciával függ össze: „A »racionális« cselekvés olyan cselekvést jelent, amely lehetővé teszi, hogy fennmaradjon és lehetőleg erősödjön a tevékenység – amely tevékenységhez a cselekvés tartozik – idiómájának koherenciája” (A RACIONÁLIS CSELEKVÉS).

A racionalitás hagyományos fogalmának legfőbb sajátossága, hogy minden előítéletet, tekintélyt, tradíciót és szokást megkérdőjelez, és csak azt a normát tekinti követendőnek, amit az elfogulatlan értelem ésszerűnek ismer el. A racionalista arra törekszik, hogy csak értelmére hagyatkozzon, hogy függetlenné váljon társadalma minden tradicionális tudásától, és univerzális, kontextustól független ismeretre, végső bizonyosságra tegyen szert. A racionalizmus elmélete azzal kecsegtet, hogy elsajátíthatunk egy olyan módszert, melynek alkalmazásával a körülményektől, szokásoktól, hagyományoktól függetlenül, vagyis elfogulatlanul megítélhetjük egy tevékenység vagy cselekedet ésszerűségét és helyénvalóságát. A racionalista törekvése az, hogy univerzális módszerét néhány világos alapelveben és következtetési szabályban megfogalmazza. Abban bízunk, hogy ha sikerrel jár, akkor módszere olyan *technikai tudássá* válik, amelyet bárki könnyen megtanulhat, hiszen csak az alapelveket és a következtetési szabályokat kell elsajátítania. A racionális politikus jellemzője, hogy mérnökként jár el, és csak a társadalom bizonyos szükségleteinek kielégítése és céljainak megvalósítása érdekli. Úgy hiszi, hogy univerzális racionális *technikai tudása* birtokában képes lehet a körülményektől független, ésszerű célokat felismerni és a megvalósításukhoz leginkább alkalmas eszközöket megtalálni.

A kötet írásainak jelentős részében a szerző célja ennek a *technikai tudásnak* és az erre épült racionális politikumfelfogásnak a kritikája. Oakeshott a fenti értelemben felfogott racionalitást megvalósíthatatlannak tartja. A POLITIKAI KÉPZÉS című tanulmányban kifejti, hogy azok az elvont ideológiák („liberalizmus”, „demokrácia”, „marxizmus”), melyeket a racionális politikus megvalósítandónak tart, nem az

elfogulatlan, racionális vizsgálódás termékei. Az alapos vizsgálat kimutatja, hogy egy ideológia mindig egy konkrét és komplex viselkedésmód leglényegesebb vonásainak rövid foglalata. A locke-i „szabadság” például nem absztrakt, a történelmi, politika kontextustól függetlenül megismerhető elv, hanem „*az angolok politikai szokásainak briliáns összefoglalója*” (POLITIKAI KÉPZÉS). A politikai ideológiák tehát egy-egy társadalom tradícióinak, cselekvésbeli szokásainak kivonatai. Ezeket a kivonatot azonban nem tekinthetjük a cselekvések irányelvének, és főképp nem hihetjük, hogy egy bizonyos társadalmi kontextusból, szokásrendszerből absztrahált elvrendszert univerzálisan alkalmazhatnánk. Ha egy irányelv elszakad a kontextusától szolgáló rendszertől, akkor ideológiává válik: „*A politikai doktriner nem arról ismerszik meg, hogy tevékenységének alapja a követendő célról szóló független és tételes tudás, hanem arról, hogy nem ismeri fel tevékenységé igazi eredetét*” (A RACIONÁLIS CSELEKVÉS). A politikai doktriner abban a tévhitben él, hogy kizárólag értelmét használva jutott el politikai céljainak megfogalmazásához.

Hogyan járjon el a politikus, ha nem követhet absztrakt elveket? Ahelyett, hogy elméletek felállításával és ideológiák gyakorlati megvalósításával kísérletezne, a hagyomány, a társadalmi szokásrendszer sugalmazását kell követnie, javasolja Oakeshott. Akkor jár el helyesen, ha a cselekedete az adott kontextussal, vagyis az adott társadalom hagyományrendszerével összhangban van. A politikai tevékenység így nem más, mint a politikai hagyományban „*a sugalmazások keresése*” (POLITIKAI KÉPZÉS). A hagyomány sugalmazásainak meghallásához azonban racionális *technikai tudás*nál többre van szükségünk. Nem elég, ha a cselekvés gyakorlatából absztrahált szabályokat sajátítjuk el – attól, hogy egy szakácskönyvet elolvasunk, netán szóról szóra megtanulunk, még nem lesz belőlünk jó szakács. A politikai cselekvés *gyakorlati tudást* feltételez. A *gyakorlati tudás*, szemben az *elméleti tudással*, hagyományos értelemben nem is tanulható meg. A *gyakorlati tudást* úgy kell elsajátítani, ahogyan egy segéd a mester mellett tevékenykedve a gyakorlatban elsajátítja a mesterségbeli jártasságot. A politikai képzés sem redukálható elvek, koherens elméletek és ideológiák ismertetésére.

Oakeshott tehát a politikai és társadalmi ha-

gyomány megértéséből, nem pedig absztrakt, univerzális elvekből eredezteti a politikai tevékenységet. A cselekvések erkölcsös és racionális mivoltát egyaránt a hagyományokkal való összhang alapján magyarázza. Ezek tükrében könnyen hihetnénk, hogy Oakeshott a minden újítást habozás nélkül elutasító reflexálatlan tradícionáliszmus képviselője. Erről azonban nincs szó. Oakeshott konzervatívizmusdefiníciója igen egyszerű és világos. Konzervatívizmuson Oakeshott leginkább gondolkodásmódot, attitűdöt ért: „*Konzervatív tehát az, aki inkább választja az ismerőt, mint az ismeretlent, többre tartja a kipróbáltat a kipróbálatlannál, aényt a misztériumnál, a ténylegest a lehetségesnél, a korlátozottat a határtalannál, a közelit a távolinál, az elégségest a túláradón bőségesnél, a megfelelőt a tökéletesnél, a mai nevelést az utópisztikus mennyei boldogságnál.*” (KONZERVATIVNAK LENNI.) A konzervatív nem kockáztatja a jelenbeli, biztos és ismert jót a jövőbeli, bizonytalan és ismeretlen jobbért. Oakeshott konzervatívizmusa az újítással szemben a megszokott dolgok kiszámítható értékét és élvezetét előnyben részesítő életérzés, amely a gyökeres változások helyett a lassabb reformot, a kis léptékű változást preferálja. Az Oakeshott-féle konzervatív úgy gondolja, hogy identitása megőrzéséhez szokásainak csak kis részét változtathatja meg egyszerre, vagyis csak lassan, folyamatosan változhat.

A konzervatív attitűdből konzervatív politikai beállítottság következik. Oakeshott két szélsőséges erkölcsi alapállást ismertet. Az egyik az erkölcsi tevékenységet magatartásbeli habitusként határozza meg – ennek értelmében nem akkor vagyunk erkölcsösek, ha egy absztrakt erkölcsi eszme imperatívusa alapján cselekszünk, hanem akkor, ha egy hagyományos viselkedési szabálynak, vagyis a társadalmi szokásoknak megfelelően járunk el. A társadalmi szokás azonban nem dogmák zárt rendszere, hanem sokkal inkább az élő nyelvhez hasonlatos – tartalmazza a betartandó szabályokat, de nem ad egyértelmű útmutatást arra, hogy egy konkrét helyzetben mit tegyünk, és feltételez ugyan szokásokat, de azért folyamatosan változik. Ahogyan nyelvhasználati hagyományaink, úgy társadalmi és erkölcsi szokásaink is állandóan módosuláson mennek keresztül – bizonyos fogalmak átalakulnak vagy eltűnnek, miközben szótárunk új, ám a

szokásrendszer egészével összhangban levő elemekkel bővül. A másik meghatározó felfogás szerint az erkölcsös cselekedet a reflektív gondolkodás elveivel van összhangban, vagyis az a tevékenység erkölcsös, amely megfelel az erkölcsös tevékenység egyetemes kritériumainak. Oakeshott azt állítja, hogy valójában az erkölcsiség nem a szokás és tradíciók kizárólagosságára, de nem is a minden hagyománytól független reflexivitásra épül. A két erkölcsi felfogás egyszerre érvényesül, és ideális esetben a szokáskövetés és a reflexív erkölcsiség keverékében az első van túlsúlyban. A racionális reflexió mindig az elsődleges gyakorlatra reflektál, és ha az erkölcsi hagyományokban inkoherenciára bukkan, akkor úgy igazítja ki a szokásokat, hogy az inkonzisztencia megszűnjön. Oakeshott ennek alapján ismeri el a női egyenjogúság követelésének legitimitását is. Szerinte azért kellett és lehetett jogi értelemben is egyenjogúsítani a nőket, mert a társadalmi hagyományok és szokások tekintetében már gyakorlatilag egyenjogúak voltak. A jogilag rögzített egyenjogúság tehát nem az egyenlőség absztrakt természetörvényéből, hanem az angol szokásrendszerből ered.

Ha mégis az erkölcsi reflexió válik dominánssá, akkor a cselekvés kiszolgáltatottá lesz az absztrakt, szokásoktól idegen elveknek. Az absztrakt elvek irányította ideologikus politikai cselekvés Oakeshott szerint igen komoly veszélyeket rejt magában. Ha a reflexió dominál, és az ideológiák táplálta „*tökéletesség vágya kereszteli a szilárd és rugalmas erkölcsi tradíció útját*” (A BABELI TORONY), ha univerzális igazságokat hirdető vándorprédikátorok váltják fel a helyi papokat, akkor az ember magatartása problematikussá, talajvesztetté válik. Mesterségesen kiválasztott és megerősített erkölcsi eszmékre nem lehet stabil társadalmat építeni, véli Oakeshott. A pusztán a racionális reflexiót elfogadó társadalomléműnök a politikai problémák körülményektől független, racionális megoldását keresi. Egy ilyen megoldás szükségképpen az adott kihívásra adott egyetlen és univerzális, vagyis tökéletes megoldás kell, hogy legyen. A racionalistát mindig egy a társadalmi gyakorlattól és a szokások erkölcsétől idegen utópia irányítja. Az ilyen politika rugalmatlan és homogenizáló, mivel nem ismeri el, hogy a körülmények relevánsak lehetnek, mivel mindig csak az általa követendőnek

ítélt utópia alapján ítél, és azt hiszi, hogy az általa követett ideológia alkalmazása az adott társadalmi kontextustól függetlenül üdvös és célravezető. Ebben a tekintetben a racionalista „liberális”, a „marxista”, „demokrata” elméletek éppúgy veszélyes ideológiának minősülnek, mint a racionális elméletek ellenében kifejtett szintén ideologikus „tradicionálisizmus” (POLITIKAI RACIONALIZMUS).

A kérdés az, hogy elképzelhető-e egyáltalán olyan politizálás, amelyben az ideológiáknak, absztrakt elveknek, sőt a politikai programoknak sincs semmi szerepük. Ha elfogadjuk, hogy „*az ideológia még a társadalom viszonyaival való foglalkozás tevékenysége előtt egy megfogalmazott és követendő célt jelöl ki, és ezzel eszközt kínál arra, hogy különbséget lehessen tenni a támogatandó kívánságok és az elfojtandó vagy más útra terelendő kívánságok között*” (POLITIKAI KÉPZÉS), akkor az ideológiamentes politika a politikai program teljes hiányát jelenti. A politikus feladata a társadalomban megjelenő feszültségek enyhítése. Ennek azonban nincs univerzális receptje – minden társadalmi ellentét és érdekütközés egyedi, csak az adott kontextus ismeretében oldható fel, és nem lehet a körülmények, társadalmi szokások és intézmények ismerete nélkül eldönteni, hogy egy bizonyos helyzetben mi helyes és elfogadható. A politikai tevékenység lényege szerint előre gyártott stratégia nélküli tevékenység kell, hogy legyen, melynek egyetlen célja a politikai közösség tagjai között fennálló vita moderálása. A politikus tevékenysége Oakeshott szerint leginkább a teniszbíróéhoz hasonlít. Ha elfogadjuk, hogy a politikának nem egy absztrakt elméletet kell a gyakorlatban alkalmaznia, nem az egyének gondolkodását, céljait és normáit kell az ideológiához igazítani, hanem a politikai társulást alkotó egyének diverz hóbortjai, céljai, törekvései, ideáljai között kell lehetővé tenni a békés együtt-, helyesebben egymás mellett élést. Oakeshott politikai konzervativizmusa értelmében a kormányzatnak nem feladata az emberek természetét, vágyait, boldogságról alkotott nézeteit megváltoztatni, nem feladata semmilyen „*magántermészetű álmod mindenkire kiterjedő és kötelező életmódá alakítani*” (KONZERVATÍVNAK LENNI). A kormányzás művészete nem egy elképzelt jobb világ és jobb emberek ábrándjából kell, hogy kiinduljon. A kormányzat feladata az érde-

kek informális összehangolása, és nem annak megállapítása, hogy erkölcsi szempontból mi a jó. Vagyis nem kormányzati cél az alattvalók erkölcsösebbé tétele sem, hanem csak és kizárólag az összetűződések meggátolása: „*ami a kormányzást illeti, a konzervatívizmusra való hajlam abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy mindenütt, ahol a kormányzás az alattvalók adott tevékenységeinek és nézeteinek elfogadásán nyugszik, az uralkodás egyediül helyénvaló módja a cselekvési szabályok kidolgozása és érvényesítése*” (KONZERVATÍVNAK LENNI). A politikai közösség nem az erkölcsi tökéletességen, hanem a játékszabályok kölcsönös elfogadásán és betartásán alapul. Az állam feladata az egyéni célok és törekvések megvalósításához szükséges feltételek lehető legnagyobb biztosítása, vagyis a játékszabályok betartatása. Oakeshott konzervatívizmusa alapján minden össztársadalmi cél, minden közös, szubsztantív megfontolás idegen a politikai egyesüléstől – a kapitalista állam nem vállalkozás jellegű, hiszen nem közös célok, hanem a szabályok elismertsége, vagyis a törvények uralma tartja össze. Ebből következik, hogy nem lehet legitím a társadalmi igazságosság a szegénység csökkentésének, a jólét növekedésének programja sem – egyáltalán semmilyen szubsztantív társadalmi cél nem fogadható el az oakeshotti konzervatívizmus alapján.

Oakeshott közgazdasági értelemben egyértelműen a szélsőséges laissez faire konzervatívizmus pártján áll azáltal, hogy az állam hatásköréből kivon minden, a közös előmozdítását célzó intézkedést. Az 1950-es és 60-as évek jóléti államának baloldali (munkáspárti) koncepcióját és az ehhez köthető kötelező társadalombiztosítást, a redisztribúciót (az adóztatást egyenesen „*a gazdaság önkényes újraelosztásának*” nevezi Oakeshott) nem csak filozófiai megfontolások alapján utasítja el. Úgy véli ugyanis, hogy a társadalmat alkotó autonóm egyének igényei leghatékonyabban a szabad és korlátlan, vagyis minden állami beavatkozástól mentes piaci verseny feltételei között elégíthetők ki: „*Az egyetlen hatékonyság, amit érdemes fontolóra venni, azon dolgok leggazdaságosabb előállítására, amelyeket az emberek meg akarnak vásárolni. Azok a formális körülmények, amelyek közepette ez a hatékonyság maximálissá válhat, ott alakulhat ki, ahol a vállalkozás ténylegesen a versenyen alapul, mert itt a vállalkozó csupán közvetítő a javak fogyasztói és a szolgáltatások eladói kö-*

zött” (A SZABADSÁG POLITIKAI GAZDASÁGTANA). Bár mennyire tiltakozik is Oakeshott a besorolás ellen, minden bizonnyal a piac láthatatlan kezéről alkotott smithi elméletéről és a minimális állam koncepciójáról van szó.

Úgy tűnik azonban, hogy az oakeshotti gondolatmenet itt problematikusává válik. Nem csak azért, mert a konzervatív gazdaságtan ebben a szélsőséges formájában idejétmúlttá vált. Hiszen ki hinné ma (és főleg melyik politikus merné azt állítani), hogy az államnak, ha igazán színvonalas versengést szeretne, pusztán játékvezetőként kell felügyelnie a piaci versenyt, és nem feladata, hogy biztosítsa a teniszedzések látogatásának lehetőségét, a teniszcipőhöz és teniszütőhöz való hozzájutás feltételeit, a nyugdíjba vonult teniszezők biztos megélhetését, nem is beszélve a teniszpályák biztonságáról. Néha ugyan olybá tűnik, hogy Oakeshott sem egészen bizonyos benne, hogy a piac láthatatlan keze minden ráncot el tud simítani. A nagytőkével kapcsolatban például megjegyzi, hogy ugyanúgy útjában állhat a piaci versenynek, mint a szakszervezetek. Ilyen esetekben, ismeri el Oakeshott, nincs más megoldás, mint hogy a korporációk hatalmát, a túlzott tulajdonkoncentrációt fel kell oldani a még nagyobb szabadság érdekében (A SZABADSÁG POLITIKAI GAZDASÁGTANA). A szabadság, Burke-höz hasonlóan, Oakeshott filozófiájában is leginkább a tulajdon szabadságára épülő szabadságokat, elsősorban az akadálytalan piaci versenyt jelenti. Nyilvánvaló azonban, hogy ilyenkor állami beavatkozásra van szükség, mivel ezt az áldozatot az erőfölényre szert tett korporációk maguktól nem szívesen hozzák meg. Ahhoz, hogy a piac láthatatlan keze hatékonyan működhessen, a kormányzat kezének látható beavatkozására van szükség. A magánmonopóliumok minden formájának letörése, a hatékony verseny feltételeinek kialakítása és felügyelése, a teljesen szabad verseny biztosítása, a korporációk hatalmának csökkentése aktív és folyamatos kormányzati szerepvállalást feltételez.

Bocsánatos bűn, ha egy politikai filozófus közgazdasági elmékedése gyakorlatiatlan és felszínes. Oakeshott, a filozófus a gyakorlati, köznapi politizálást nem tartotta túl sokra – amikor egy interjú során megkérdezték tőle, hogy egyetértene-e Nagy-Britannia uniós csatlakozásával, Oakeshott hűvösen azt vála-

szolta, hogy egyáltalán nem találja fontosnak, hogy ilyen ügyekről véleményt alakítson ki. A felületes, inkább filozófiai szempontból írt, ezért elnagyolt gazdaságtan nyilvánvaló ellentmondásain kívül azonban van egy mélyebb ellentmondás is az oakeshotti elméletben. Az erkölccsel kapcsolatban ugyanis Oakeshott az absztrakt elméletek követése helyett a társadalmi szokások, a hagyományok sugalmazásának követésére biztatva azt állítja, hogy „egy társadalom... valamiféle közös életmódot jelent” (A BÁBELI TORONY). Ezek szerint a társadalom, a politikai társulás feltételez bizonyos közös erkölcsi szótárat és normativitást. Ahhoz, hogy a társadalmat alkotó egyének szövetségre lépjenek, bizonyos elveket el kell fogadniuk: „A társadalmi élet... nem más, mint annak tudása, hogy a vágyakozás tevékenységének bizonyos irányai elfogadottak, más irányai nem, hogy egy részük helyes, a többi helytelen” (A RACIONÁLIS CSELEKVÉS). Ha a cselekedetek erkölcsösségének és helyességének megítéléséhez a társadalmi cselekvések szokásrendszerével való összhangjukat kell megvizsgálni, akkor nyilvánvalóan feltételeznünk kell bizonyos, a politikai közösség létrejöttéhez és fenntartásához elengedhetetlen közös értékek meglétét.

Oakeshott politikai gazdaságtana azonban ennek a premisszának éppen az ellenkezőjéből indul ki. Gazdaságtani írásait olvasva úgy tűnik, hogy a politikai társulást azonosítja a piaci közösséggel, és a politikai társulás egyetlen feladatának a szabad piac görődülékeny működésének biztosítását tekinti, hiszen a piaci verseny az oakeshotti elmélet értelmében az egyének politikán kívüli céljainak, az egyéni boldogság megteremtésének leghatékonyabb eszköze. Ennek alapján a politikai közösség tagjainak csak a piac szabályait kell elfogadniuk és betartaniuk: „A társulás... nem a teendők elvárt vagy tényleges végeredményén alapul, hanem a cselekvés helyesnek vélt formális feltételeim” (A POLITIKA ÉS A SZAVAK). Ez talán csak Oakeshott számára nem ellentmondás. Kimutatja ugyanis, hogy az angol szabadságelvűség hagyományának lényege a hatalommegosztás. Az állam és egyház elválasztása, a habeas corpus, a parlamentáris kormányzat a garanciái annak, hogy az angol társadalmon belül sehol sem koncentrálódhat túlzottan a hatalom. Az angol szabadság a törvények és nem egy erős kormányzat uralmára épül. Már Burke az írott al-

kotmány nélküli angol politikai örökség részének tekintette az erkölcsösséget a TÖPRENGÉSEK A FRANCIA FORRADALOMRÓL című művében, és Oakeshott is egyetért azzal, hogy a demokratikus hatalommegosztás, a tolerancia, a liberális szabadságjogok tiszteletben tartása és a törvények uralma az angol politikai hagyomány szilárd lényege. Így persze könnyen lehet konzervatív Oakeshott – irigylésre méltó politikai közösség az, ahol a konzervatívok által megszüntetve megőrizni vágyott társadalmi szokások egybeesnek a liberális elvekkel. Sajnos azonban az államok döntő többségében, történelmük túlnyomó részében inkább az a jellemző, hogy a politikai közösségek hagyományai nem a törvény uralma, a szabad verseny és a hatalommegosztás szokásjoga köré épülnek. Vajon az ilyen, nem szabadságelvű társadalmak esetében is a hagyományok sugalmazásának keresésére buzdítana Oakeshott, vagy pedig a piaci hatékonyság és a szabadság nevében inkább mégis forradalmi változásokat javasolna? A magát konzervatívnak valló, sportkocsival száguldozó, a lóversenypályákat lelkesen látogató és a rossz nyelvek szerint még idősebb éveiben is szoknyapecér Oakeshott feltehetőleg az utóbbit választaná. Mint azt a meglehetősen nagy visszhangot keltett egyetemi székfoglalójában mellékesen meg is jegyzi, előfordul néha, hogy jól jön egy ideológia. Például, ha az angol politizálási szokásokat kell a világ egy távoli pontjára exportálni, ahol az embereket csak egy, a társadalmi hagyományaitól idegen ideológiával lehet jobb belátásra bírni és az egyéni szabadság tiszteletben tartására és szabad versenyes kapitalizmusra készíteni.

Pogonyi Szabolcs

II

A KONZERVATIVIZMUS HANGJA A POLITIKAFILOZÓFIA TÁRSALGÁSÁBAN

Nehéz ellenállni a kísértésnek, hogy Oakeshott-tal kapcsolatban is más politikai gondolkodók esetében általában megszokott kérdésekre keressünk választ: vajon a társadalmi igazságosság milyen formáit támogatja, a szo-

lidaritás milyen mértékét tartja üdvösnek a társadalomra nézve, a sajtószabadság határait pontosan hol húzná meg. Pedig mi sem áll távolabb tőle, mint hogy effajta kérdésekre próbáljon választ adni. Sőt: igazi jelentősége éppen annak az általában kritikátlanul elfogadott előfeltevésnek a cáfolatában áll, mely szerint minden politikafilozófia lényege végső soron mégiscsak az ilyen jellegű kérdésekben rejlik. S ha figyelembe vesszük a tényt, hogy mára, mintegy negyven évvel első megjelenése után, a POLITIKAI RACIONALIZMUS – szerzőjével együtt – végleg elfoglalta megérdemelt helyét a huszadik századi politikafilozófia csekély számú klasszikusa közt, akkor valóban nyugodt szívvel beszélhetünk cáfolatról, mert ha más nem is, az ő példájára döntő bizonyíték arra, hogy lehetséges igazi politikafilozófiát művelni a fenti kérdések vizsgálatának tudatos és szándékos mellőzéseivel.

Azt állítani persze, hogy ne lett volna Oakeshottnak véleménye efféle kérdésekről is, csacsiság volna. Biztosan volt, még akkor is, ha ezt – minden bizonnyal azért, hogy e kérdések irrelevanciáját hangsúlyozza – nem szívesen osztotta meg olvasóival. Úgy vélem azonban, hogy – amennyiben a körülmények változása miatt ennek szükségét látja – e véleményeket könnyű szívvel megváltoztatta (volna) anélkül, hogy azt kellett volna gondolnia, hogy korábban tévedett. Ha ki lehet is hámozni műveiből valamiféle választ ezekre a kérdésekre, az így nyert válaszokkal egész biztosan nem jutunk közelebb az oakeshotti gondolkodás lényegéhez.

Ha a nők egyenjogúsításának kívánatos mértékét Oakeshott szerint az határozza meg, hogy társadalmi viszonyaik tekintetében gyakorlatilag mennyire egyenrangúak (POLITIKAI KÉPZÉS, 163.), akkor az egyenjogúság ideális mértékére vonatkozó kérdésre adott válasza lehet ugyan releváns, de csak egy adott pillanatban, s ennek a válasznak megváltozása nem érinti mondandójának lényegét. Ha pedig a szabadság mibenlétére irányuló vizsgálat célja szerinte nem az, „*hogy egy szót meghatározzon, hanem [...] hogy kiderítse annak tükát, amit élvez*”, amikor azt élvezzi, amit általában szabadságnak szoktak nevezni (A SZABADSÁG POLITIKAI GAZDASÁGTANA, 415.), akkor egyrészt nem meglepő, hogy a szabadság kívánatosnak vélt formáját és mértékét az angol politikai hagyo-

mány elemeiben ismeri fel. Másrészt viszont ez is csak arra példa, hogy választát álláspontja konzisztenciájának veszélyeztetése nélkül megváltoztathatja, ha úgy látja, hogy szabadság néven már nem (csak) az ősi brit alkotmány intézményeit élvezik.

Ma és itt, Magyarországon bizonyára más válaszokat adna a szabadság, az igazságosság, az állami beavatkozás üdvös formáinak és mértékének kérdésére. Ez azonban egészen biztosan nem ássa alá elméletének értékét vagy jelentőségét, nem okoz feszültséget rendszerében, sőt még a mi szempontunkból való érdekességét sem csökkenti számottevően. Egész egyszerűen azért nem, mert ami válaszaiból számunkra – és valószínűleg számára is – lényeges és örök érvényű, az nem a válaszok tartalma, hanem azok formája, a válaszadás módja.

Nem kevés energiát fektetett Oakeshott abba, hogy e kettő – forma és tartalom – közti különbséget megvilágítsa és hangsúlyossá tegye. Vagy még inkább abba, hogy a politika és az erkölcs kérdéseire adható válaszok közti összehasonlításban a tartalmi szempont abszolút hegemoniáját megtörje és a formát mint az ilyen összehasonlítások önálló, a tartalmától független, abban fel nem oldható dimenzióját megalapozza. A kötet esszéinek nagyobbik része is e szándéknak köszönheti létét, de legismertebb, legnagyobb hatást kiváltó írásai – a POLITIKAI RACIONALIZMUS, a POLITIKAI KÉPZÉS, a KONZERVATÍVNAK LENNI, A BÁBELI TORONY ÉS A KÖLTÉSZET HANGJA AZ EMBERISÉG TÁRSALGÁSÁBAN – feltétlenül ezek közé tartoznak.

Egy konkrét példa talán jobban megvilágítja, mire is gondolok. A BÁBELI TORONY-ban Oakeshott látványosan szakít az etika uralkodó paradigmáival, s annak bevett distinkciói és megközelítései helyett más megkülönböztetést, más nézőpontot kínál. Számára – ezúttal – érdektelen minden normatív etika fő kérdése, hogy „*miféle emberi vállalkozások tekinthetők helyesnek és rossznak*” (A BÁBELI TORONY, 474. – a fordítást módosítottam: az eredeti szövegben szereplő *right* szó helyén a fordító a *jó* kifejezést használja; a *jó* és a *helyes* közti különbség a modern etika alapmozzanata, így az angol kifejezés pontos visszaadása akkor is követelmény, ha Oakeshott e kérdéskörre csak mint számára ezúttal lényegtelen megkülön-

böztetésre reflektál), de éppilyen kevésbé érdeklő a metaetikák egyik fő megkülönböztetésének számító, az erkölcsi eszmények reflektív követésén (teleologikus), illetve az erkölcsi szabályok megfontolt betartásán alapuló (deontologikus) etikák közti különbség, mégpedig azért nem érdeklő, mert ezek mind tartalmi különbségek. Ezek helyett ő az erkölcsi élet két formáját különbözteti meg.

Első formájában az erkölcs „nem a cselekvés lehetséges alternatíváinak tudatosságában és nem is abban gyökerezik, hogy vélemény, szabály vagy eszmény alapján választunk e lehetőségek közül, hanem olyan cselekvés, amely, amennyire lehet, nélkülözi a reflexiót” (A BÁBELI TORONY, 475.). Az erkölcsi életnek ebben a formájában „nem teszünk mást, mint hogy minden reflexió nélkül követünk egy cselekvési tradíciót, amelynek szellemében nevelkedtünk” (A BÁBELI TORONY, 475.), és amelyet pontosan úgy sajátítottunk el és használunk, ahogy az anyanyelvünket: szüntelenül (azaz életünk minden pillanatában) és észrevétlenül, nem pedig a (nyelvtani) szabályok betanulása és követése révén. Ez utóbbi mód az erkölcs másik formájára jellemző tanulási és viselkedésforma, hiszen ebben „a tevékenységet nem a viselkedési habitus határozza meg, hanem egy erkölcsi kritérium reflektív alkalmazása” (A BÁBELI TORONY, 478.). A reflexió kétszintű: jelenti egyrészt a megfelelő eszmény vagy szabály kiválasztásának tudatosságát, másrészt pedig ennek a szabálynak vagy eszménynek az egyes konkrét helyzetekre való tudatos alkalmazását.

Az erkölcsi élet első formája figyelemre méltó stabilitást kölcsönöz a társadalomnak, folytatja Oakeshott, hiszen nem lévén „a magatartásmódoztól elkülönülő és érzékelhető merev kerete (mondjuk absztrakt erkölcsi eszményekből álló kerete), nem fenyegeti olyasfajta bomlás, mint amilyent valamilyen hiány vagy inkonzisztencia felfedezése idéz elő az erkölcsi eszmények rendszerében” (A BÁBELI TORONY, 477.), azaz az erkölcsi élet második formájában, ahol pedig ennek óhatatlanul be kell következnie, lévén minden csodálatra méltó eszménynek egy vele elméleti szinten össze nem békíthető ellentéte. Másrészt az első forma rugalmasság tekintetében is felülmúlja a másodikat, hiszen míg „a szokás mindig alkalmazkodik és fogékony az adott helyzet árnyalataira” (A BÁBELI TORONY, 477.), ugyanez az eszményekről a legkevésbé sem mondható el.

A társadalom erkölcsi életének rugalmasságára és stabilitására irányuló kérdésre tehát Oakeshott olyan választ ad, amelyből hiányzik minden tartalmi megfontolás. Kérdés, hogy megteheti-e ezt, hogy a tartalmi szempont negligálása nem vezet-e oda, hogy minden erkölcsi szokást és minden viselkedésbeli habitust megkülönböztetés nélkül kell kezelnie, és szemet kell hunyintania afölött, hogy az egyik szokás üdvös, a másik káros, az egyik habitus üdvözlendő, a másik elítélendő. Nem, mert ennek ellenkezőjét Oakeshott sem állítja. Azzal, hogy azt mondja, hogy a viselkedésbeli habitusra épülő erkölcs nagyobb stabilitást és rugalmasságot biztosít a társadalom számára, mint az eszményre vagy szabályra alapozott, hangsúlyosan reflektív erkölcs, nem állítja azt, hogy minden erkölcsi szokás egyformán üdvös és minden eszmény egyformán káros lenne, és hogy – minden egyéb megfontolást figyelmen kívül hagyva – mindig az előbbit kellene választanunk (már ha módunkban állna erkölcsöt választani, mint ahogy Oakeshott szerint természetesen nem áll). Csupán annyit jelent, hogy az erkölcsök összehasonlításánál ezt a szempontot is ésszerű tekintetbe venni. A BÁBELI TORONY arra irányuló kísérlet, hogy az általa kínált formai szempontot, mint az erkölcsök közti összehasonlítás önálló dimenzióját alapozza meg, amelyet nem lehet a többi dimenzió egyikében sem feloldani. Azaz annak a meglepően egyszerű tételnek a körmönfont bizonyítása, hogy ahogy nem lehet azt állítani, hogy a viselkedésbeli szokások tartalmuktól függetlenül kívánatosak, éppúgy azt sem lehet mondani, hogy mindegy, hogy az igazságosságot nem reflektált habitusként vagy tudatosan választott eszmény reflektív alkalmazásaként gyakorolják-e a társadalom tagjai.

Ha alaposabban megnézzük, akkor az Oakeshott nevének ismertté tételében domináns szerepet játszó racionalizmuskritika esetében sincs másról szó, mint egy szuverén, tisztán formális szempont bevezetésének kísérletéről a politikai gondolkodások, viselkedések közti összehasonlítások területén: „Ami figyelemre méltó (mert jellegzetes) a racionalistában, az nem azok a döntések és cselekedetek, amelyek meghozatalára, illetve végrehajtására késztetést érez, hanem a késztetés forrása.” (POLITIKAI RACIONALIZMUS, 125.) A racionalista politikát nem tartalma

(eszményei és elvei), hanem formája (stílusa) teszi racionalistává, ezért, ha Oakeshott sikerrel jár annak bemutatásában, hogy egyes európai nemzetek „*sikertelensége az ügyek kezelésében (amit sokan egyéb és közvetlenebb [é.: tartalmi] okoknak tulajdonítanak) valójában a racionalista stílus fogyatékoságaiból ered*” (POLITIKAI RACIONALIZMUS, 145.) vagy akár csak eredhet, akkor azt sikerült igazolnia a politikum szférájára, amit A BÁBELI TORONY-ban az erkölccsel kapcsolatban próbált meg bizonyítani, azt ugyanis, hogy a különböző politikai viselkedések és gondolkodások összehasonlításakor nem elegendő az elvek és eszmények tartalmi elemzése, formai jegyeket is tekintetbe kell venni, ha érvényes ítéletet és döntést akarunk hozni.

Természetesen ezúttal sincs arról szó, hogy Oakeshott azt állítaná, a racionalista és a nem racionalista politika közül mindig az utóbbit kellene választanunk, csak azt, hogy az ezzel ellentétes döntés mindig indoklásra szorul. S bár bizonyára igazuk van azoknak, akik – gyakran nem minden él nélkül – azt mondják, hogy igencsak nyomós érvekre van szükség ahhoz, hogy Oakeshott a racionalista politikát válassa, az is nyilvánvaló, hogy egy szélsőségesen igazságtalan vagy az individuális szabadság teljes semmibevételén alapuló politika esetében a tartalmi szempont az ő számára is felülbírálná az alternatívák racionalizmushoz való viszonyában rejlő különbséget. Számos aforizmaértékű megjegyzésének egyike, mely szerint „*nemcsak a politikai bűneink racionalisták, de politikai erényeink is*” (POLITIKAI RACIONALIZMUS, 139.), elejét kell(ene), hogy vegye annak a feltételezésnek, hogy számára a racionalizmus minden bűn közös nevezője vagy akár csak egy súlyos formája lenne. A megjegyzés, éppen ellenkezőleg, arról tanúskodik, hogy bűn és erény szembeállítása „merőleges” a racionalizmus – nem racionalizmus distinkcióra. A két megkülönböztetés egyike sem oldható fel a másikban, s az egyik szempont szerint való ítéletből nem lehet következtetni arra, hogy a másik szempont szerint hová kellene az adott cselekvést sorolni. Oakeshott racionalizmuskritikája nem a politikai bűnök és erények jogosultságának tagadását jelenti, amit kétségbe von, az csupán e megkülönböztetés kizárólagosságra vonatkozó igényének jogossága.

Az ilyenfajta igény elutasítása, illetve az

igény megalapozottságának cáfolása a politikai konzervativizmus számára is létkérdés. A formai szempont jogosultságának általánosan elterjedt, kritikátlan tagadása mellett nem véletlen, hogy széles körben elfogadott a nézet „*mely szerint nem lehet (vagy, ha lehet is, nem érdemes megpróbálni, mert semmi jóval nem kecsegtet) értelmes és általános érvényű magyarázó elveket leszűrni abból, amit konzervatív cselekvésnek tekintenek*” (KONZERVATÍVNAK LENNI, 431.). Az eddigiek alapján azonban az sem meglepő, hogy Oakeshott annak határozott leszögezésével indítja konzervativizmusról szóló esszéjét, hogy e nézeteket egyáltalán nem hajlandó osztani. A konzervativizmus meghatározásának lehetőségét vizsgáló szerzők, írja, „*többnyire az általában vett világról, az általában vett társulásokról, sőt az univerzumról alkotott nézetekre irányítják a figyelmünket; s azt mondják nekünk, hogy a politika világában a konzervatív beállítottság csak akkor fogalmazható meg helyesen, ha ilyen sajátos nézetek tükröződése*” (KONZERVATÍVNAK LENNI, 442.). A politikai konzervativizmus azonban nem meghatározott nézetek együttese, „*nem egy hitvallás vagy tan, hanem egy beállítottság*” (KONZERVATÍVNAK LENNI, 431.). S bár Oakeshott nem csekély eredményeket ér el annak bizonyításában, hogy az élet számos területén ésszerű konzervatív (tartalmú) döntéseket hozni, a lényeg mégiscsak az, hogy a konzervatívok döntéseik során olyan szempontot vesznek figyelembe, amelyet nem konzervatív hajlamú embertársaik figyelmen kívül hagynak, azt ugyanis, hogy minden változtatás tárgyának azonosságát veszélyezteti. (KONZERVATÍVNAK LENNI, 433.) A változás előtti és utáni helyzet közti különbség megítélésében szerintük nem elegendők az olyan megfontolások, hogy melyik milyen előnnyel és hátránnyal rendelkezik a másikhoz képest, hanem figyelembe kell venni azt is, hogy ez nem veszélyezteti-e a változás tárgyának identitását, mert ha igen, akkor ez a változással nyerhető előnyöket akár érdektelenné is teheti, de jelentőségüket mindenképpen figyelemre méltó mértékben csökkenti. Egy ilyen szempont érvényességének elismerése azonban nem határozza meg az egyes döntések tartalmát. Az, hogy az önazonosság kérdését döntéseinknél tekintetbe vesszük, nem azt jelenti, hogy a konkrét esetek mind-

egyikében a változás ellen fogunk állást foglalni, de még csak azt sem, hogy teljes biztonsággal meg lehetne előre mondani, mely változásokra fogunk negatívan reagálni, hiszen az identitást fenyegető veszélyek mibenlétével és mértékével kapcsolatos vélemények tekintetében számottevő különbségek lehetnek közöttünk. Másrészt pedig – minthogy a változással tartalmi kifogások okán is szembe lehet helyezkedni – az elutasító magatartásból sem lehet feltétel nélkül konzervativizmusra következtetni. Két független szempontról van tehát szó, melyek közül a konzervativizmus a döntések formájával és nem azok tartalmával áll közvetlen kapcsolatban.

Még ha igaz is azonban, hogy a formai szemponttal szemben a döntések tartalmának konzervativizmushoz való viszonyát semmiképpen sem lehet szükségszerűnek nevezni, akkor sem lehet azt mondani, hogy a forma és a tartalom teljesen független lenne egymástól. Maga Oakeshott ad több ízben is példát arra, hogy az identitásféltő szempont miként és mennyiben valószínűsít tartalmában is konzervatív választást (például a szabályok vagy a használati eszközök esetében – KONZERVATÍVNAK LENNI, 440–442.). Ez az ellenvetés egyébként a korábbiakra is alkalmazható: a politikai viselkedések racionalizmusának kérdése ugyan elméletileg független az eszméken és eszményeken alapuló összehasonlítástól, mégis túlzás lenne azt állítani, hogy minden eszme, elv, nézet és eszmény egyformán hajlamos lenne arra, hogy a politikai racionalizmus tárgyává váljon, már csak azért is, mert vannak közöttük olyanok, amelyek nem is alkalmasak erre. Úgy tűnhet hát, hogy a szempont, amelyet Oakeshott kínálni tud, csupán a tartalmi megkülönböztetés rafinált és álszent újrafogalmazása annak érdekében, hogy a választás kérdése már eleve csak a számára kedves eredmény javára legyen megválaszolható, hiszen a nem rokonszenves alternatívák a választási lehetőségek közül jól előre ki vannak zárva.

Az sem igaz, folytathatjuk az ellenvetések sorát, hogy Oakeshott csak új szempontok jogosultságának igazolásán fáradozna, írásainak legalább ekkora részét képezik azok a komoly erőfeszítések, amelyeket annak érdekében tesz, hogy az általa kínált szempontot, mint alapvetőbbet, fontosabbat, relevánsab-

bat fogadtassa el olvasóival. S ha nem akarja is eldobásra ítélni azt, amit tartalmi szempontnak neveztünk, mindent megtesz annak érdekében, hogy jelentőségét aláassa.

Hogy ezekre az ellenvetésekre érdemüknek megfelelően válaszolhassunk, körültekintően szét kell választani, mikor *vitázik* és mikor *társalog* Oakeshott. Olyan fontos különbség ez, amelynek szerepét az oakeshotti gondolkodásban nem lehet eléggé hangsúlyozni. Az utóbbi abban különbözik az előbbtől, hogy „*a társalgás célja nem valamely »igazság« feltárása, valamely tézis bebizonyítása, valamilyen következtetés levonása. A partnerek nem tájékoztatni, meggyőzni vagy megcáfolni akarják egymást, [...] nézeteik különbözhetnek anélkül, hogy ebből konfliktusok támadnának*” (A KÖLTÉSZET HANGJA AZ EMBERISÉG TÁRSALGÁSÁBAN, 492.) Oakeshott ilyen értelemben valójában csak akkor vitázik, amikor a társalgás lehetőségének és fenntartásának szükségessége mellett száll síkra, minden, amit ezen túl mond, csak társalgás, nem vita.

„*Civilizált emberek lévén nem a magunkról és a világról végzett kutatásnak, nem is az információk felhalmozódott tömegének örökösei vagyunk, hanem egy társalgásé, amely az őserdőben kezdődött, az évszázadok során bővült és mindinkább artikulálódott.*” (A KÖLTÉSZET HANGJA..., 492.) A társalgás az emberiség legnagyobb találmánya vagy még inkább maga az emberi civilizáció, megőrzése kérdésében Oakeshott nem ismer alternatívát, ezért e kérdésben a bizonyítás, a cáfolás, a meggyőzés nyelvén, a vita hangján szól.

Oakeshott tehát csak addig vitázik, amíg a fent tárgyalt szempontok jogosultságának igazolásán fáradozik. Azt, hogy ezek releváns megkülönböztetések, olyan igazságnak tekintti, amelyet másnak is be kell látnia, arra azonban, amit ezek egymáshoz viszonyított jelentőségéről mond, ez nem áll. Nézete szerint mindenkinek el kell fogadnia, hogy az erkölcsök összehasonlításában érvényes szempont az erkölcsi élet formájának kérdése, ám a szempontok súlyozását már kinek-kinek magának kell elvégeznie. (Tekintsünk most el annak az egyáltalán nem érdektelen és lényegtelen problémának a tárgyalásától, hogy egy szempont jelentőségének milyen mértékű alulértékelése jelenti jogosultságának kétségbevonását.) Vannak persze szempontjai fontosságának vonatkozásában is érvei, de tisztá-

ban van azzal, hogy ezek az érvek más számára nem perdöntők, mert ilyen kérdésekben perdöntő érv nincs. Aki azonban a szempontok jogosultságát vonja kétségbe, nem tesz mást, mint hogy elhallgattat egy (vagy több) hangot az emberiség beszélgetésében, ennél nagyobb bűn pedig Oakeshott szemében nem létezik.

Így a racionalizmussal nem az a fő baj, hogy sikertelen az emberi ügyek elrendezésében, vagy hogy az emberi tudás téves elképzelésén nyugszik – ebbéli tulajdonságai csupán társalgás tárgyai lehetnek, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy ez (ha még így van is) más számára is jelentőséggel bír –, hanem az, hogy jellegénél fogva kizárólagosságra tör, hogy egy idő után a racionalizmus elkerülhetetlenül „nem egy stílus a sok közül a politikában, hanem minden elismert politikai irányzat ismertetőjegye” (POLITIKAI RACIONALIZMUS, 139.).

Bonyolítja Oakeshott álláspontjának tisztázását a tény, hogy a racionalizmus, illetve annak különböző formái egyszerre képviselik az emberiség társalgásának egy-egy szuverén hangját, amellyel szemben ennek megfelelően a társalgó hang a megfelelő, és a társalgás tagadását, amely viszont vitát tesz indokolttá. Ez nemcsak azért problematikus, mert így a társalgás és a vita hangja szinte reménytelenül összekeveredik Oakeshott írásaiban, hanem elsősorban azért, mert így a racionalizmus egyszerre jelent adekvát és nem adekvát, elfogadható és elfogadhatatlan hangot. Így valami olyasmi jön ki abból, amit Oakeshott mond, hogy ugyan elméletileg lehetséges lenne tartalmi szempontok uralta politika és erkölcs, mint az emberiség társalgásába illeszkedő tisztességes hang, gyakorlatilag azonban ilyen nem vagy csak nagyon ritkán fordul elő. Nagyjából csak abban az esetben, ha a tartalmi szempont olyan eszményt, elvet vagy szabályt követ, amely valójában az Oakeshott által kínált formai szemponttal ha nem is szükségszerű, de tapasztalat által sokszorosan megerősített viszonyban áll.

A korábban megfogalmazott ellenvetések megnyugtató módon megcáfolni tehát nem tudom. A döntés pedig, hogy az iménti eredményt Oakeshott intellektuális tisztességtelenségeként, konzervatív elfogultságaként, előfeltételei logikus következményeiként vagy netán a politika és az erkölcs valóságaként köny-

veli el, az olvasóra hárul. A felsorolt álláspontok mindegyikére találhatunk bőséges példát az egyre terebélyesedő Oakeshott-irodalomban. Molnár Attila Károly például – akinek jóvoltából mintegy százhusz oldalas bevezető tanulmányának révén a POLITIKAI RACIONALIZMUS-sal egyidejűleg és azzal egy kötetben a nemzetközi Oakeshott-irodalomban is jelentékeny terjedelműnek számító, monográfiaértékű életmű-ismertetést is kézbe vehetünk – előfeltételeiből nem következő, attól független vagy akár azzal inkonzisztens konzervatív kötődéseinek számlájára írja a fenti eredményeket: „*Noha Oakeshott hagyomány-, gyakorlatfoglalmában nem lehet jó és rossz hagyományt megkülönböztetni, ő mégsem fogadott el minden status quót. [...] Oakeshott módszertani konzervativizmusa, tradicionalizmusa ellenére [kiemelés tőlem – F. E.] kötődött néhány, a konzervatív hagyományból, gyakorlatból eredő értékhez, intézményhez.*” (BEVEZETÉS, 70.)

Nem árt azonban azzal is tisztában lennünk, hogy e döntésünk a POLITIKAI RACIONALIZMUS című esszékötet értékét és jelentőségét a legkevésbé sem befolyásolja, hiszen „*a filozófia minden remekműve a bajok újfajta látásmódjából keletkezik, mindegyik a megszabadulás felvillanó fény sugara vagy a bajok orvoslásának sugallata. Ezért nem lepődünk meg azon, hogy minden politikai filozófia alapja és sugalmazása tartalmaz egy szemlátomást esetleges elemet, fogékonyságot az adott kor szükségletei, gondoljai, szenvedélyei iránt, érzékenységet az adott kor domináns dörsége iránt*” (BEVEZETÉS A LEVIATÁNBAN, 291., kiemelés tőlem – F. E.). Ezt nem saját művéről írta ugyan Oakeshott, de nem ez az egyetlen mondat, amelyet 1946-ban Hobbes Leviatánjáról vett papírra, talán nem is sejtve, mennyire érvényesek lesznek szavai saját, akkoriban még csak formálódni kezdett életművére is. „*Tanításaiiban természetesen vannak következtelenségek – írja például néhány oldallal később –, egyes kritikus pontok homályosak, akadnak bennük tévképzetek, sőt képtelenségek is, s jogos és hasznos, hogy a bírálók leleplezik ezeket, ám az efféle szórszálhasogatás soha nem pecsételi meg az igazi filozófia sorát. Egy Bentham kaliberű író belebukhat tévedéseibe, egy Hobbes-féle azonban nem.*” (BEVEZETÉS A LEVIATÁNBAN, 329.)

Michael Oakeshott minden kétséget kizáróan az utóbbiak közé tartozik.

Fülöp Endre